



ارزیابی نحوه اثربخشی مؤلفه‌های شفابخشی منظر در باغ ایرانی و پارک‌های شهری با نگاهی به نقش جنسیت

(نمونه موردی: باغ ارم و پارک آزادی شیراز)

مینا رزم آرا¹ و ملیحه تقی‌پور²

تاریخ دریافت: 98/05/08

تاریخ پذیرش: 99/02/24

چکیده: مطالعات انجام شده در زمینه ارتباط میان منظر و سلامت انسان نشان می‌دهد که کشش ذاتی انسان به محیط‌های طبیعی، حضور در این فضاها را سبب آرامش خاطر و در نتیجه ارتقا سلامت روحی و جسمی می‌نماید. منظر شفابخش، فضاهایی با قابلیت کاهش تنش و بازگشت به سلامت روان را برای افراد فراهم می‌کند. با توجه به حضور تاریخی باغ ایرانی در جای‌جای کشور و نیز پارک‌های شهری از سال‌های اخیر، لزوم توجه و تحقیق هرچه بیشتر در این زمینه جهت آشنایی با کیفیات و پتانسیل‌های این دو فضا را مشخص می‌نماید. از این رو در این پژوهش ضمن دسته‌بندی عملکرد شاخص‌های شفابخشی منظر در قالب اثرات احساسی، شناختی، رفتاری و اجتماعی، و مؤلفه‌های طراحی در سه بخش عملکردی-فعالیتی، ادراکی-معنایی و کالبدی-بصری، به ارزیابی نحوه اثربخشی هر یک در باغ ایرانی و پارک شهری پرداخته شده است. هدف مطالعه حاضر بررسی شاخص‌های بروز کیفیت شفابخشی منظر، که منجر به کاهش استرس و ارتقا سلامت روان می‌شود، در دو زمینه متفاوت باغ ایرانی و پارک شهری است. راهبرد تحقیق در این پژوهش مشتمل بر ترکیب دو روش کمی و کیفی، و گردآوری اطلاعات در این خصوص از طریق پرسشنامه، مصاحبه و مشاهده صورت گرفته است. این تحقیق باغ ارم و پارک آزادی شهر شیراز انجام شده است. نتایج تحقیق حاکی از آن است که عملکرد شاخص‌های شفابخشی در باغ ایرانی و پارک شهری متفاوت است. ابعاد ادراکی-معنایی در باغ ایرانی و ابعاد فعالیتی-عملکردی در پارک شهری اثربخشی بهتری در بهبود کیفیت شفابخشی منظر دارند. همچنین مؤلفه‌های (شناختی و اجتماعی) در میان زنان و مردان در باغ ایرانی و پارک شهری تأثیر متفاوتی دارد. به طور کلی بازخورد زنان در دریافت مؤلفه‌های شفابخشی محیط در الگوی ارگانیک (پارک شهری) نسبت به مردان کمتر است. با توجه به نتایج حاصل، استخراج نقاط مثبت و منفی عملکرد شفابخشی باغ و پارک و با در نظر داشتن تفاوت‌های روان‌شناسی زنان و مردان، می‌توان فضاهای سبز طراحی شده در منظر شهر را از جهت کیفیت شفابخشی توانمندتر نمود.

واژگان کلیدی: منظر شفابخش، باغ ایرانی، پارک شهری، جنسیت.

¹دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه معماری، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران.

²استادیار، گروه معماری، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران. (نویسنده مسئول) taghipour_iaushiraz.ac.ir

1- مقدمه

امروزه که دنیای ماشینی و صنعتی روز به روز در تمامی عرصه‌های زندگی بشر رخنه کرده، فشار عصبی معنا و مفهوم پیدا می‌کند. فشار عصبی یا استرس حالتی درونی ناشی از خواسته‌های فیزیکی یا موقعیت اجتماعی است که بالقوه زیان‌بار، غیر قابل کنترل یا فراتر از استعداد سازگار فرد است (Nili et al., 2012). استرس و بحران‌های عصبی که ریشه در عوامل محیطی دارد، منشا بسیاری از بیماری‌هاست و صدمات ناشی از آن در قالب بیماری، پرخاشگری، جنایت و سایر آسیب‌های اجتماعی بروز می‌کند (Altman, 1975). از این‌رو، نیاز به فضاهای آرامش‌بخش در جوامع امروزی با توجه به پیشرفت‌های تکنولوژیک و رشد روزافزون جوامع بشری بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته است. نتایج حاصل از تحقیقات اخیر در زمینه روان‌شناسی محیط با توجه به علم رفتار محیطی و ادراک محیطی حاکی از آن است که پاسخ‌گویی به نیازهای بشر از جمله آرامش، تفکر و تعمق، خودشناسی و خود شکوفایی می‌تواند بر کاهش تنش تأثیر گذاشته و سلامت روانی و جسمانی در فرد و اجتماع را ارتقا بخشد. حضور مناسب طبیعت در زندگی فرد نیز می‌تواند باعث کاهش بسیاری از فشارهای روحی، جسمی و اجتماعی شود (Kabiri and Balilan, 2015). منظر شفابخش شامل منظر است که به لحاظ برخورداری از برخی ویژگی‌ها، قابلیت کاهش تنش و فشار عصبی، تسکین دادن، ایجاد آرامش، بازیابی نیرو یا بهبود و بازگردانی سلامت را خواهد داشت. منظر شفابخش در مسیر گرایش انسان به طبیعت با مخاطب خود ارتباط برقرار می‌نماید (Abdollahi et al, 2015). مناظر طبیعی می‌تواند به صورت فضای باز شهری، پارک‌ها و باغ‌ها در شهرهایی که موقعیت ارتباط با طبیعت را دارند، تأمین شود (Pazhuhanfar et al, 2018).

کشور ایران دارای میراث فرهنگی و طبیعی ارزشمندی به نام باغ ایرانی است که واجد خصوصیات مناظر شفابخش است. چنانچه پوپ در توصیف باغ ایرانی می‌نویسد: "باغ ایرانی مکانی برای آرامش درونی و آسایش و همچنین تفکر و تأمل است. مکانی برای پالایش روح

خسته آدمی، برای تازه کردن و صیقل روان. بی‌شک تأثیر شفابخشی این باغ‌ها غیر قابل چشم‌پوشی است" (Divandari and Emamian, 2016). از دوره قاجار، سنت طراحی باغ ایرانی دچار تغییراتی شد و در طراحی برخی فضاهای سبز، سطوحی ایجاد می‌کردند که دارای خطوط منحنی و نامتقارن بود. این گونه فضاها به تقلید از اروپاییان پارک نامیده شد (Soltanzade, 2003). در تعریفی علمی، پارک فضایی عمومی و شهری است که به دنبال نیاز به هوای سالم و بهسازی محیط و لزوم ایجاد مکانی طبیعی و سالم جهت گذراندن اوقات فراغت و با ایده بازگشت به طبیعت در شهرها کارکرد پیدا می‌کند (Majlesi koupaee et al., 2013). گرچه این دو مفهوم (باغ و پارک) متفاوت از هم دیده می‌شوند، اما امروزه در بیشتر شاخصه‌ها مشابه و مرتبطند و آنچه با اهمیت است پیوند این دو در جهت ارتقا عملکرد در این گونه فضاها است (Nabizade, 2018). در این پژوهش کوشش شده است با در نظر گرفتن مفاهیم مشترک مؤلفه‌های تأثیرگذار بر کیفیت شفابخشی منظر، و با در نظر گرفتن تفاوت‌های جنسیتی، تأثیر هر یک در منظر با الگوهای ساختاری متفاوت (هندسی و ارگانیک) مورد بررسی و ارزیابی قرار گیرد و با توجه به آن، راهکارهایی به منظور افزایش کیفیت شفابخشی فضاهای سبز شهری ارائه شود. در راستای تحقق اهداف پژوهش سوالاتی مطرح می‌شود که به شرح زیر است:

- 1- الگوی سازماندهی فضایی منظر (باغ ایرانی و پارک شهری) چگونه در عملکرد شفابخشی منظر شهری تأثیرگذار است؟
- 2- هر یک از مؤلفه‌ها و شاخص‌های شفابخشی منظر در کدام سازماندهی فضایی (باغ ایرانی و پارک شهری) عملکرد بهتری دارد؟
- 3- چگونه متغیر جنسیتی می‌تواند در درک معیارهای شفابخشی تأثیرگذار باشد؟

1-1- مروری بر پیشینه پژوهشی

ارتباط انسان به مدد حواس پنجگانه با محیط و منظر فرصتی برای تجربه فراهم می‌کند. در طبیعت نیز حواس وی به کار گرفته می‌شود. اما در مناظر شفابخش به



متنوعی صورت گرفته است که از جمله آن می توان به پژوهش های نظری در این خصوص اشاره کرد. هر یک از این پژوهش ها، مجموعه عواملی را بر این مهم مؤثر می دانند که پس از مطالعه موارد عنوان شده، جمع بندی آنها در قالب جدول 1 ارائه می شود.

صورت هدفمند حواس انتظام پیدا می کند. محورهای مناظر شفابخش حس یا حواسی از مخاطب را بیدار می کند و در نهایت در کنار هم حواس پنجگانه را به تعادل می رساند (Nili et al., 2012). در ارتباط با موضوع شفابخشی و عوامل مؤثر بر آن در منظر مطالعات بسیار

جدول شماره 1 - پیشینه مطالعات مناظر شفابخش
Tab. 1- background research on healing landscapes

محقق	شاخصه شفابخشی
Cooper marcus and barnes, 1999-2007	حفظ شخصیت معنوی فضا
Ulrich, 1999	آرامش روانی - ایجاد آرامش از محیط
Mumtaz, 2017	استرس زای پیرامون - دور بودن
Kaplan, 1995	ایجاد حس کنترل - دسترسی
Sadler, 2007	نمایش چرخه زندگی
vappa, 2002	حریم خصوصی (خلوت) - خودآگاهی
Shahrad, 2012	حمایت اجتماعی
Abdullahi et al, 2015	توزیع گونه های گیاهی مختلف
Nili et al, 2012	به حداقل رساندن ابهام
Us horticultural therapy association, 1995	آشنایی - ارائه ویژگی های به یاد ماندنی
Stigsdotter, 2005	ایجاد حواس پرتی های مثبت
Stark, 2013	تشویق به تمرین و حرکات فیزیکی
Mac dowell, 1998	تأکید بر طبیعت (سنگ، چوب، باد، صدا و ...)
	به کارگیری عنصر آب
	به کارگیری هنر و بالا بردن روح مکان
	بستر بروز فعالیت های مختلف
	تشویق حیات وحش در محیط
	استفاده خلاقانه رنگ و نور
	ورودی دعوت کننده برای بازدیدکنندگان
	ایجاد حس احترام و حمایت از طبیعت
	تحریک و به کارگیری حواس
	تنوع فضایی - وسعت
	جذابیت
	سازگاری - در نظر گرفتن گروه های مختلف اجتماعی و نیاز آنها
	به حداقل رساندن صدای نامطلوب محیطی

جدول 1 شامل مجموعه عواملی است که بر کیفیت شفابخشی منظر تأثیرگذار هستند. آنچه در این جدول گردآوری شده است، شامل نقاط مشترک تحقیقات صورت گرفته در خصوص شفابخشی باغ و پارک است که جهت تدوین پرسشنامه در ادامه مورد استفاده قرار خواهند گرفت.

2-1- مبانی نظری

1-2-1- منظر شفابخش

منظر در تعریف پدیده‌ای است که به واسطه تعامل انسان با محیط به وجود می‌آید. از این روست که آن را مقوله‌ای عینی ذهنی می‌دانند؛ کالبد محیط وجه عینی آن و ادراک ناظر وجه ذهنی آن را تشکیل می‌دهد که دو جزء جدایی ناپذیر هستند (Adellvand, 2016). پاکزاد منظر را به عنوان فرستنده که اطلاعات متفاوتی را به انسان مخابره می‌نماید، تعریف کرده و اجزای آن را به دو دسته فیزیکی-کالبدی و انسانی تقسیم می‌کند (Pakzad, 2006). گلکار منظر را بخش متجلی و ملموس فرم معرفی می‌کند که در آن تبلور بصری، کارکردی و معنایی چیزهایی که فضا را تشکیل می‌دهند، دیده می‌شود (Golkar, 2006; Gharebeglou et al., 2013, 108). ایده مناظر شفابخش برای اولین بار توسط محققان جغرافیای سلامت به منظور تعریف مکانی برای سلامت و تندرستی ارائه گردید. اصطلاح "منظر شفابخش" با هدف دست یابی به سلامت فیزیکی، روحی و فکری به کار برده می‌شود (Velarde et al., 2007; Jiang, 2014). شفابخشی خاصیتی است که طی آن سلامت روان تأمین شده و به کاهش استرس و افزایش تجدید قوا می‌انجامد. همچنین اصطلاحی است که به طور مکرر برای مناظری به کار می‌رود که آسایش را ارتقا می‌دهد و به حفظ سلامت کمک می‌کند و تأثیرگذاری بر بازدیدکنندگان از اهداف آنهاست (Williams, 1999).

امروزه منظر شفابخش یکی از موضوعات جالب توجه در کشورهای مختلف جهان است. اهمیت و تأثیر محیط طبیعی بر سلامت بشر امری تاریخی و پرسابقه است چنانچه اسپریگز می‌نویسد "باغ شفابخش برای بیماران از قرون وسطا به عنوان بخشی از منظر شفابخش وجود

داشته است. هدف طراحان باغ شفابخش ایجاد محیطی برای آگاهی بخشی روح، نیرو بخشی جسم و نهایتاً بهبود بخشی نیروی ذاتی بدن و ذهن است. زمانی که بهبود امکان پذیر نیست، ارتباط با طبیعت می‌تواند باعث آرامش روحی فرد شود" (Spriggs et al., 1998; Ramyar, 2011). در واقع باغ شفابخش مدل کوچک شده جهان بزرگتر است که هر یک از ویژگی‌های باغ مزیت و برتری را نسبت منظره نشان می‌دهد. باغ شفابخش موجب تحریک حواس، پاسخ‌گویی ایمن و افزایش آرامش روحی و جسمی در بیمار می‌شود. باغ شفابخش، مکان مقدسی است که حضور مداوم در آن می‌تواند باعث تقویت روحی فرد شود (Mumtaz, 2017). در این فضاها طراح بیشتر به قابلیت محیط برای کاهش تنش، تسکین دادن، آرامش، بازیابی نیرو یا بازگشت سلامت روحی و احساسی فرد می‌پردازد. باغ‌های شفابخش فقط کارکرد زیبایی شناختی ندارند بلکه به دلیل پیوندی که با انسان برقرار می‌کند، موجب شفای بیماری‌های جسمی و به خصوص درماندگی‌های روانی فرد می‌شود (Shahcheraghi, 2010). بر اساس مدل کانتر که به مدل مکان شهرت دارد، منظر شهری به مثابه یک مکان متشکل از سه بعد در هم تنیده کالبد، فعالیت و تصورات است (Rafiean et al., 2012). ماهیت مؤلفه‌های یک سیستم (منظر شهر) را نیز می‌توان در دو گروه کلی ذیل تقسیم کرد: صورت؛ برآیند مؤلفه‌های کالبدی-بصری (بعد عینی) است و نقش؛ برآیند مؤلفه‌های عملکردی و معنایی (بعد ذهنی) است (Atashinbar et al., 2012). منظر شفابخش در بستر شهر و به عنوان بخشی از محیط شهری شکل می‌گیرد، از این رو می‌توان مؤلفه‌های سازنده کیفیت شفابخشی منظر را به موازات ابعاد گوناگون سازنده منظر شهر تعریف کرد. به عبارتی با اقتباس از نظریه مکان کانتر می‌توان گفت، کیفیت مناظر شفابخش عبارتند از برآیند سه مؤلفه که هریک از آنها مسئول برآورده ساختن یکی از کیفیت‌های سه‌گانه کالبدی، فعالیتی و معنایی در محیط است.

1-2-2- معرفی معیارهای شفابخشی منظر

مطالعات متعددی در زمینه شفابخشی مناظر صورت گرفته که هر کدام، معیارها و مؤلفه‌هایی را ارائه نموده‌اند.

آرامش روانی در بر گیرنده کل عناصر و سازوکارهای موجود در منظر شفابخش است. در واقع هسته مرکزی و هدف اصلی ایجاد منظر شفابخش، حصول همین هدف است. آرامش روانی به دو طریق حاصل خواهد شد و نتیجه آن فرصت برای ارتباط با خویش و رسیدن به آرامش درونی است. اول حذف عوامل تنش‌زا مانند آنچه برای فرد و اطرافیانش مخاطره آمیز محسوب می‌شود و دوم به میدان آوردن عوامل مثبت محیطی و درگیر نمودن حواس کاربر با آنها، همچون گیاهان، صداهای گوش نواز و ...

مردم به میزانی از پیچیدگی و رمزآلود بودن محیط نیاز دارند که برایشان فرصت‌های چالش برانگیز به وجود آورد. مقادیر بسیار اندک پیچیدگی، حس بی ارزش و معمولی بودن فضا را ایجاد می‌کند (Kaplan and Kaplan, 1982). با این وجود مطالعات متعدد نشان می‌دهد که انتزاع در طراحی برای افراد بیمار قابل تحمل نیست. ویژگی‌های قابل شناسایی و عناصر باغ باید در طراحی گنجانده شود. به طور کلی هنر انتزاعی در تسهیلات و باغ اغلب نامناسب است (Mitriane and Larson, 2007)

حس کنترل، درک فرد از توانایی خود بر آنچه انجام می‌دهند است. (Martin, 2013) افرادی که تجربه حسی از کنترل را دارند، استرس کمتری خواهند داشت، توانمندی بهتری در مقابله با آن در هنگام روبه رو شدن با آن دارند و نسبت به افرادی که تجربه کنترل را کمتر داشته‌اند، سالم‌ترند (Sheibani and Taheri, 2016)

گوناگونی فضاها به مخاطب فرصت تجربیات مختلف می‌دهد و مناظر متنوعی برای دیدن، شنیدن، بوییدن و لمس کردن کلیه عناصر طبیعی ایجاد می‌کند که نوعی از احساسات مثبت را افزایش می‌دهد و به کاهش استرس می‌انجامد (Volker, 2011).

حمایت اجتماعی در واقع درک کمک و حمایت احساسی است که افراد از طریق تعامل با دیگران دریافت می‌کنند (Martin, 2013). افرادی که سطح بالاتری از حمایت اجتماعی را دریافت می‌کنند معمولاً کمتر تحت تأثیر تنش و استرس قرار می‌گیرند و سلامت بیشتری نسبت به افراد منزوی دارند (Ulrich, 1999; Cooper and Barnes, 1999)

فهمیدن اینکه چگونه مردم محیط اطراف خود را می‌بینند و چگونه به آن واکنش نشان می‌دهند، یکی از مهمترین عوامل طراحی درمانی است؛ به عبارت دیگر، آنچه افراد مشاهده می‌کنند و چگونه آنها را تفسیر می‌کنند (Cooper Marcus and Barnes, 1999).

پس از بررسی تعاریف، مفاهیم و آرای نظریه‌پردازان و پژوهشگران پیرامون خصوصیات مناظر شفابخش، معیارهایی از آنها اتخاذ شد. جدول شماره 2 مؤلفه‌های منظر شفابخش را به طور خلاصه معرفی می‌نماید:

جدول شماره 2 - معیارهای شفابخشی منظر

Tab. 2- healing landscape parameters

معیار شفابخشی	توضیحات
طبیعت توجه انسان را جلو و او را مجذوب خود می‌نماید. این شیفتگی که توسط سیستم هدایتگر کنترل می‌شود، باعث آرامش فرد می‌شود و همچنین کمک می‌کند که افکار منفی با افکار مثبت جایگزین شوند (van den burg, 2010)	
صدا، بینایی و بوی در محیط محرک‌های خارجی هستند که به طور مستقیم توسط ذهن آگاه شناسایی می‌شوند (cooper Marcus and Barnes, 1999, 88 Shahrad, 2012). مناظر ملایم و مطلوب به سرعت احساسات فرد را بر انگیزته و در رفع تنش فرد مؤثر است (Nili et al., 2012)	
حیوانات و پرندگان به طور مستقیم به گیاهان باغچه جذب می‌شوند. پرندها سکوت را شکسته و با صدای باد در میان درختان، یک ملودی زیبا در باغ ایجاد می‌کنند (Jafarnia et al., 2006). این موسیقی طبیعت، تنش‌ها و استرس‌های روزمره را از فرد دور می‌کند (Sad, 2003)	
فضای سبز تأثیر به سزایی در کاهش فشار روانی افراد دارد (Emami et al., 2018). کاشت گیاهان و فضای سبز، سختی عناصر مصنوعی را به حداقل می‌رساند و محیط حسی غنی ایجاد می‌کند که زمینه ادراک شخصی را فراهم می‌آورد و در نتیجه موجب سلامت روان فرد می‌شود (van den burg, 2010).	
تحقیقات نشان می‌دهد که مردم زمینه‌های طبیعی و فضایی باز را برای فعالیت‌های منفعل مانند؛ نشستن و فکر کردن، تماشای چشم انداز طبیعت و دیگر افراد ترجیح می‌دهند (Pouya, 2017). به همین علت در اماکنی که گروه‌های فرهنگی و اخلاقی مختلف جهت بازدید جذب می‌شوند، نیاز به ارائه زیرفضاست به طوری که حریم خصوصی برای کسانی که مایل به تنها بودن هستند را، پدید آورد (cooper Marcus and Barnes, 1995)	

به طور کلی انسان موجودی فطرتاً فعال است و اگر فرصت استفاده توأم ذهن و بدن در فعالیت‌های با معنی و مفرح را داشته باشد، احساس ارزشمندی می‌کند (Keilhofner, 1997).

به عنوان مثال باغبانی می‌تواند، به روشی ساده، بسیاری از فرآیندهای شناختی و تمرینات جسمی را تحریک کند. فعالیت فیزیکی و ارتباط با طبیعت موجب سلامت جسمی و روحی می‌شود (Han and Wang, 2018).

1-2-3- مؤلفه‌های کیفیت شفافبخشی منظر

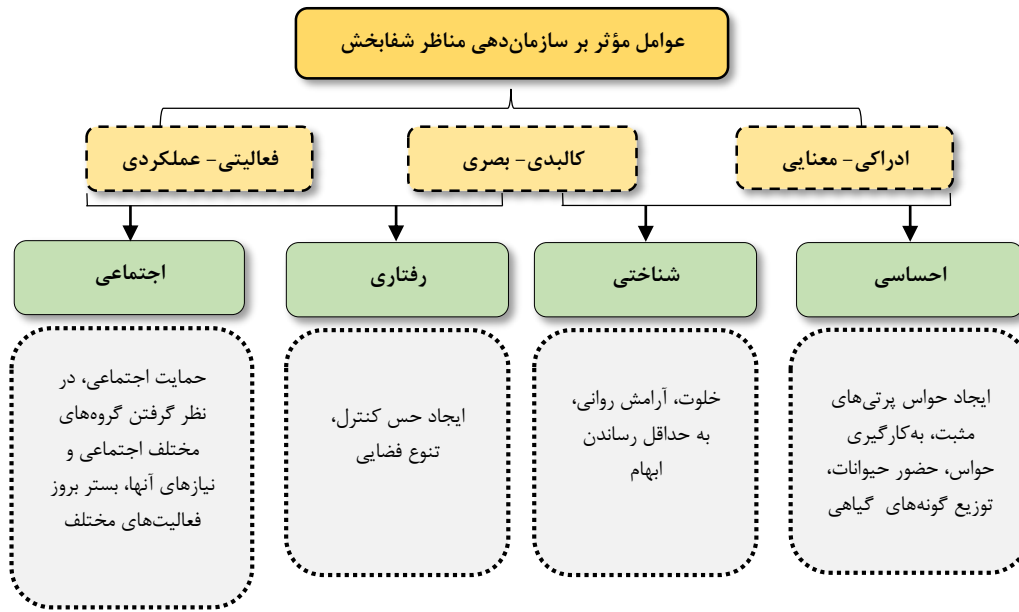
تأثیر باغ‌های شفافبخش بر سلامت شخص بازدید کننده از تجربیات باغ و محتوای موجود در باغ سرچشمه می‌گیرد (Abdollahi et al., 2015). در رشته روان‌شناسی محیطی و معماری منظر دیدگاه‌های متفاوتی در خصوص باغ‌های شفافبخش وجود دارد. بر اساس مطالعات اولریش (1991) اثرات شفافبخش محیط طبیعی به علت احیاء بر روی مراکز احساسی و عاطفی در سیستم لمبیک مغز است. در واقع انسان با حضور در محیط‌های طبیعی به طور ناخودآگاه احساس راحتی و آرامش می‌کند

(Ulrich, 1991). شفاف‌های احساسی با کاهش عوامل تنش‌زای محیط حاصل می‌شود و با برطرف شدن خستگی‌های فکری و استرس درونی، احساسات مثبت در فرد پدید می‌آید (Han, 2003). تأثیر ترمیمی (بازتوانی) فضای سبز بر روی عملکردهای شناختی نیز بر سلامت بخشی محیط طبیعی مؤثر است. ارتباط مطلوب انسان و منظر طبیعی اساس فرآیند شفای شناختی است. عملکرد شناختی نیاز به انرژی بسیار بالایی دارد و مغز ممکن است تحت تأثیر فشار زیاد قرار گیرد. این نظریه بر اساس این واقعیت است که انسان دارای چند نوع مختلف از توجه است؛ توجه خود آگاه و توجه ناخودآگاه. توجه ناخود آگاه در بخش‌های پنهانی‌تر مغز واقع شده و از آن به عنوان گیرایی "نرم" نام می‌برند (Kaplan, 1989). طبیعت به مانند یک مجموعه کلی دارای ویژگی‌ها و عناصری است که باعث جلب توجه ناخود آگاه فرد می‌شود. در این میان عناصر جدید بدون اینکه انسان را خسته کنند، کشف می‌شوند (Hartig et al., 1991). طبیعت می‌تواند توانایی و کنترل فرد بر روی خود را متعادل سازد (Iwarsson, 1997). و رفتار فرد را تحت تأثیر قرار دهد. بیل مویرس شفای اجتماعی را به

معیارهای شفافبخشی منظر اضافه می‌کند. او معتقد است که در هیچ شرایطی فرد را نمی‌توان از همه چیز و همه کس جدا دانست. پس فرد تحت تأثیر خانواده، محیط و جامعه قرار دارد و در چگونگی سلامت روان او مؤثر است و زندگی جمعی اوست که نوعی شفافبخشی در فرد را موجب می‌شود (Nili et al., 2013). با توجه به جدول شماره 2 و تعاریف ارائه شده توسط نظریه پردازان، شکل شماره 1 تأثیر مؤلفه‌های شفافبخش را در چهار دسته کلی احساسی، شناختی، رفتاری و اجتماعی نشان می‌دهد که در سه سطح کالبدی-بصری، فعالیتی-عملکردی و ادراکی-معنایی قابل بررسی است. از این رو عوامل مؤثر در سامان‌دهی مناظر شفافبخش در قالب چارچوب نظری زیر ارائه و مطلوبیت و یا نامطلوبیت (نقاط مثبت و منفی) هر یک از شاخص‌ها در بخش‌های مختلف بررسی می‌شود.

2- روش تحقیق

بر اساس هدف پژوهش به منظور تدوین چارچوب نظری ابتدا از روش کتابخانه‌ای- اسنادی استفاده شد. با در نظر گرفتن تحقیقات پیشین و نتایج آنها و مفهوم شفافبخشی و مؤلفه‌های مؤثر بر آن، مدل مفهومی با تأکید بر ماهیت و نحوه عملکرد مؤلفه‌های شفافبخشی در فضاهای شهری، در جدول شماره 1 آورده شده است. در مرحله بعد، نمونه موردی انتخاب شد و به منظور گردآوری اطلاعات از پرسشنامه و مصاحبه میدانی، با مخاطبین فضا و همچنین مشاهدات میدانی استفاده شد. روایی محتوای سوالات پرسش‌نامه توسط استادان و کارشناسان امر مورد تأیید قرار گرفته است و برای محاسبه پایایی سوالات نیز ابتدا پیش آزمونی به حجم 30 نفر اجرا شد و به روش آلفای کرونباخ در نرم‌افزار SPSS، محاسبه شد و عدد 0/91 به دست آمد که نشان از سطح بالای پایایی پرسش‌نامه دارد. سوالات پرسش-نامه که به روش محقق ساخته تنظیم شده و به گونه‌ای طراحی شد که در دو بخش باز و بسته بتواند کلیه نقطه نظرات مخاطبان را دریافت نماید. سوالات باز که عمدتاً به صورت مصاحبه انجام شد به منظور استخراج ذهنیات مخاطبان بدون خط دهی فکری به آنان طراحی شد. در بخش سوالات بسته تلاش شد که سوالات در راستای



شکل شماره 1- مدل مفهومی پژوهش
Fig.1- the conceptual model of research

در مقیاس‌های مختلف و با ساختارهای فضایی متنوعی (هندسی، ارگانیک، ترکیبی و ...) در شهرهای معاصر احداث شدند. پارک آزادی در سال 1345 در زمینی به وسعت بیش از 200 هزار متر مربع در شمال شیراز ساخته شد. این پارک کانون حضور بسیاری از شهروندان و مسافران است و به تبع با توجه به گستردگی سطح آن و نیز موقعیت قرار گیری در سطح شهر، امکان استفاده از آن برای طیف‌های مختلف سنی و جنسی وجود دارد. وسعت زیاد آن و نیز تنوع هندسی آن امکان شکل‌گیری فضاهای متنوع کالبدی، عملکردی و معنایی را فراهم آورده است. این پارک دارای فضاهایی همچون مجتمع فرهنگی مذهبی، کتابخانه، تالار نمایش، شهر بازی، غرفه صنایع دستی، کافه، دریاچه مصنوعی، محل نگهداری پرندگان، المان‌های مختلف و ... است (شکل 3).

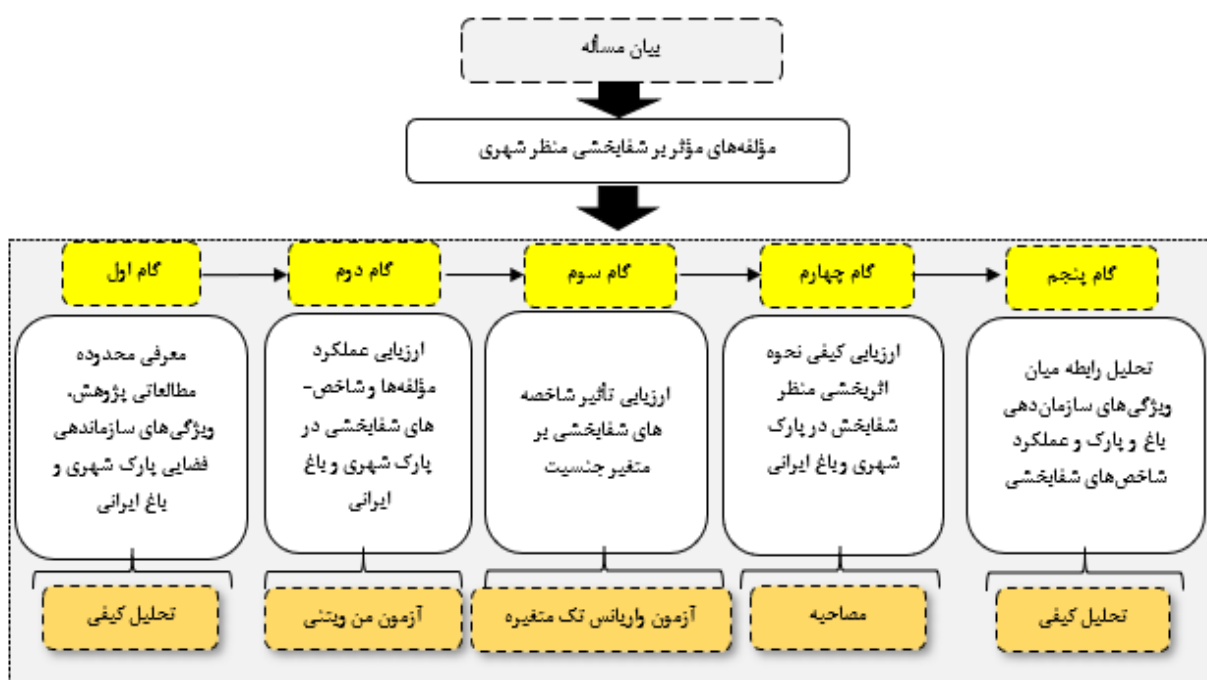
ساختار هندسی در باغ ایرانی به دو صورت عمده شکل می‌گیرد. یکی ایجاد سه کشیدگی به موازات هم در طول باغ و دیگری در نظر گرفتن دو محور اصلی عمود بر هم و سپس تقسیم باغ به مربع‌هایی که خود دارای تقسیمات منظم است (Shahcheraghi, 2010). الگوی کلی اکثر باغ‌های ایرانی از فضایی مستطیل شکل تشکیل شده است که تقاطع جویبارها و مسیرها در چهار طرف است.

به‌دست آمده و بدون ابهام در قالب گویه‌هایی که بر روی طیف پنج درجه‌ای (لیکرت) و از مخاطبان باغ و پارک پرسیده شود، تا جزئیات فضای باغ و پارک و عملکرد آن بر اساس معیارهای شتابخش منظر مورد تجزیه و تحلیل و همچنین پیمایش قرار گیرد. در مجموع 80 پرسشنامه در باغ ارم و 128 پرسشنامه در پارک آزادی توسط حاضرین در فضا تکمیل شد. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از عملیات میدانی از آزمون‌های یو من ویتنی 1 و آزمون تحلیل واریانس / کوواریانس تک متغیره 2 در نرم‌افزار SPSS استفاده شد.

1-2- معرفی محدوده مطالعاتی پژوهش

همان‌طور که پیشتر اشاره شد، پژوهش حاضر در پی ارزیابی نحوه اثربخشی مؤلفه‌های شتابخش منظر در باغ ایرانی و پارک شهری است. به این منظور باغ ارم که یکی از موفق‌ترین باغ‌های ایرانی و پارک آزادی که یکی از بزرگ‌ترین و قدیمی‌ترین پارک‌های شهر شیراز است، انتخاب شد.

طبیعت شهری نقش مهمی در تأمین منافع اجتماعی و روانی ساکنان شهری ایفا می‌کند (Cheung and Jim, 2019). پارک‌های شهری و فضای سبز به طور گسترده‌ای برای کمک به بهزیستی انسان و کیفیت زندگی فراهم می‌کنند (Brown et al., 2018). پارک‌ها



شکل شماره 2- فرایند تحقیق

Fig.2- research process



شکل شماره 3 - از بالا به پایین پارک آزادی و باغ ارم شیراز

Fig. 3- From left to right Azadi park and Eram garden

سیستم آبیاری مشترک آن زمان علاوه بر تأثیر اعتقادات و اخلاق فارسی، به عنوان یکی دیگر از عوامل مؤثر در شکل‌گیری ساختار هندسی باغ شناخته شده است (Farahani et al., 2016) باغ‌ارم که از زیباترین باغ‌های ایران در شمال غرب شیراز است، در خیابان ارم قرار دارد و از ضلع شمال غربی به بلوار دانشجو، خیابان آسیاب سه‌تایی، محدود می‌شود. مساحت این باغ 110380 متر مربع و زیر بنای موجود آن 1869 متر مربع است. مورخان، تاریخ ساخت این باغ را در سده پنجم هجری قمری یعنی دوران حکومت اتابک قراچه سلجوقی می‌دانند. هم‌اکنون این باغ به عنوان باغ گیاه‌شناسی مورد استفاده قرار گرفته است. این باغ دارای فضاهایی از جمله موزه گوهر شناسی (در عمارت میانی باغ)، کافه و شربت‌خانه سنتی، غرفه عکاسی و صنایع دستی، حوض ماهی (الحاق شده به فضای اصلی باغ ارم)، فضاهای نشستن، محوره‌های پیاده‌روی با درختان سایه افکن و ... است (شکل 3).

3- نتایج و بحث

3-1- ارزیابی عملکرد مؤلفه‌ها و شاخص‌های

شفابخشی منظر در باغ ایرانی و پارک شهری

به منظور بررسی فرضیه پژوهش مبنی بر تفاوت عملکرد مؤلفه‌های شفابخشی منظر در پارک و باغ (الگوی ساختاری متفاوت)، نخست برای تشخیص نرمال بودن توزیع داده‌ها از آزمون کولموگروف-اسمرینوف استفاده شد. طبق این آزمون معیار تصمیم (sig) برای تمامی مؤلفه‌های شفابخشی کمتر از (0/05) است. با پذیرش فرض صفر دلیلی برای رد فرضیه که «نمونه موردنظر از توزیع نرمال برخوردار است» وجود نداشته و به عبارتی توزیع داده‌ها نرمال نیست. از این رو به منظور بررسی این فرضیه از آزمون مان ویتنی استفاده شد. نتایج این آزمون در جدول شماره 3 ارائه می‌شود.

با توجه به آزمون فوق و با استناد به مقدار آزمون Z در هر شاخصه که در سطح خطای کوچکتر از 0/05 معنادار است، می‌توان چنین ادعا کرد که با سطح اطمینان 95٪ میزان تأثیر شاخصه‌های اجتماعی، رفتاری و شناختی در میان پارک آزادی و باغ ارم تفاوت معناداری وجود دارد. با توجه به اینکه در جدول شماره 3 شاخص‌های احساسی تفاوت معناداری را در باغ و پارک نشان نمی‌دهد، از محاسبات کنار گذاشته شد. به این معنا که شاخص‌های احساسی در شفابخشی منظر باغ و پارک مشابه عمل می‌نمایند.

به منظور بررسی شاخص‌های شفابخشی در سه بخش اجتماعی، رفتاری و شناختی برای تشخیص نرمال بودن توزیع داده‌های شاخص‌های مربوط به هر مؤلفه، مجدداً از آزمون کولموگروف-اسمرینوف استفاده شد. با توجه به نرمال نبودن توزیع داده‌های مربوط به شاخص‌ها، از آزمون یو مان ویتنی استفاده شد. مطابق جدول شماره 4 شاخص‌های مربوط به هر یک از مؤلفه‌ها مورد بررسی قرار گرفت. از آنجایی که مؤلفه‌های هر یک از شاخص‌های ذکر شده، در سطح معناداری کوچکتر از 0/05 قرار دارند. بنابراین بین تأثیر کلیه شاخص‌های مربوط به مؤلفه‌های شفابخشی (به جز شاخص حس کنترل و حمایت اجتماعی) در سه گروه رفتاری،

شناختی و اجتماعی در میان پارک آزادی و باغ ارم نیز تفاوت معنادار وجود دارد.

به منظور سنجش میزان تأثیر هر یک از مؤلفه‌های شفابخشی منظر در میان پارک و باغ و اینکه کدام یک عملکرد قوی‌تری دارند. از میانگین رتبه هر یک از مؤلفه‌ها در دو نمونه انتخابی استفاده شد. مطابق جدول شماره 5 میانگین رتبه مؤلفه شناختی و تمامی شاخص‌های مرتبطش در باغ ارم بیشتر از مقدار آن در پارک آزادی است که این موضوع نشان‌دهنده بیشتر بودن تأثیر مؤلفه شناختی در باغ ارم است. در مقابل میانگین رتبه مؤلفه‌های اجتماعی و رفتاری در پارک آزادی بیشتر گزارش شده است.

3-2- ارزیابی تأثیر جنسیت بر شاخصه‌های شفابخشی

به منظور بررسی تأثیر شاخصه‌های شفابخشی منظر در میان زنان و مردان در پارک شهری و باغ ایرانی، فرضیه ای مبتنی بر تأثیر متغیر جنسیتی در عملکرد شاخصه‌های شفابخشی منظر در پارک آزادی و باغ ارم تدوین شد که به این صورت قابل ارائه است:

به منظور بررسی تأثیر شاخص‌های شفابخشی در میان زنان و مردان در دو نمونه مورد مطالعه از آزمون تحلیل واریانس تک متغیره UNIANOVA استفاده شده است. بنا بر اطلاعات مندرج در جدول شماره 6 و با توجه به این که مقدار سطح معناداری مورد قبول در این آزمون کمتر از 0/05 است، اطلاعات زیر به دست آمد:

با توجه به نتایج آزمون فوق تعامل بین جنسیت و مکان و تأثیر هم‌زمان این دو متغیر بر شاخصه‌های رفتاری و احساسی، به لحاظ آماری معنا دار نیست ($\text{sig} > 0.05$). به عبارتی در شاخصه‌های یاد شده در میان زنان و مردان در هر دو مکان باغ ارم و پارک آزادی تأثیر شفابخشی محیط یکسان است. از سوی دیگر تأثیر هم‌زمان جنسیت و مکان بر شاخصه‌های شناختی و اجتماعی دارای تفاوت معنادار است ($\text{sig} < 0.05$). در ادامه هر یک از معیارهای شاخص‌های یاد شده بررسی می‌شود. بر اساس جدول شماره 7، در معیارهای خلوت، آرامش روانی و به حداقل رساندن ابهام از شاخص شناختی و معیار بروز فعالیت‌های مختلف و در نظر گرفتن گروه‌های مختلف

اجتماعی از شاخص اجتماعی، تفاوت معنادار میان زنان و مردان وجود دارد.

به منظور بررسی تفاوت معیارهای یاد شده، میانگین آماری هر یک در باغ ارم و پارک آزادی برای زنان و مردان اندازه‌گیری شد. با توجه به جدول 8، در پارک آزادی معیار خلوت و آرامش روانی برای زنان کمتر از مردان و در مقابل معیار به حداقل رساندن ابهام برای مردان بیشتر از زنان گزارش شده است. همچنین امکان بروز فعالیت‌های مختلف و در نظر گرفتن گروه‌های

مختلف اجتماعی در پارک آزادی برای زنان کمتر از مردان گزارش شده است. این در حالی است که در معیارهای شاخص شناختی، در باغ ارم میانگین آماری برای هر دو گروه تقریباً برابر و بیشتر از حد متوسط و در خصوص دو معیار امکان بروز فعالیت‌های مختلف و در نظر گرفتن گروه‌های مختلف اجتماعی، از شاخص اجتماعی، میانگین آماری برای هر دو گروه تقریباً برابر و کمتر از حد متوسط گزارش شده است.

جدول شماره 3- آزمون مان ویتنی مؤلفه‌های شفابخش در پارک و باغ

Tab.3- Mann-Whitney test of healing factors in park and garden

Asymp. Sig. (2-tailed)	Z	Wilcoxon W	Mann-Whitney U	شاخص احساسی
.09	-.725	3506.000	1228.500	شاخص اجتماعی
.003	-.963	2.010E5	1190.500	شاخص رفتاری
.002	-1.181	3.435E3	1157.000	شاخص شناختی
.000	-2.863	3092.000	881.000	

جدول شماره 4- آزمون مان ویتنی شاخص‌های شفابخش در باغ و پارک

Tab. 4- Mann-Whitney Test of healing parameters in garden and park

Sig.	Z	Wilcoxon W	Mann-Whitney U	شاخص‌ها	مؤلفه‌ها
0.03	-2.132	3304.500	1026.500	تنوع فضایی	مؤلفه رفتاری
0.940	-0.075	2.148E3	1130.500	حس کنترل	
0.005	-2.945	3.474E3	996.000	حداقل ابهام	مؤلفه شناختی
0.000	-3.593	2.984E3	772.000	آرامش	
0.001	-3.457	3.092E3	814.000	خلوت	
0.001	-3.211	1.672E3	851.000	بستر فعالیت	مؤلفه اجتماعی
0.002	-3.006	3.408E5	1130.500	نیاز گروه‌های مختلف	
0.969	-0.039	3.612E3	1.334E3	حمایت اجتماعی	

جدول شماره 5- میانگین شاخص‌های شفابخش در باغ و پارک

Tab. 5- Average of healing factors in garden and park

Sum of Ranks	Mean Rank	مکان	شاخص شفابخشی	مؤلفه شفابخشی
6900.48	53.91	پارک آزادی	حمایت اجتماعی	اجتماعی
4332.00	54.15	باغ ارم		
7663.36	59.87	پارک آزادی	توجه به گروه‌های مختلف اجتماعی	
4019.20	50.24	باغ ارم		
7845.12	61.29	پارک آزادی	بروز فعالیت‌های مختلف	
3343.20	41.79	باغ ارم		
6933.76	54.17	پارک آزادی	ایجاد حس کنترل	رفتاری
4296.80	53.71	باغ ارم		
4947.20	61.84	پارک آزادی	تنوع فضایی	



6312.96	49.32	باغ ارم	خلوت	شناختی
5907.20	46.15	پارک آزادی		
5372.00	67.15	باغ ارم	آرامش روانی	به حداقل رساندن ابهام
5785.60	45.20	پارک آزادی		
5372.20	67.19	باغ ارم		
6635.52	51.84	پارک آزادی		
5408.80	67.61	باغ ارم		

جدول شماره 6 - آزمون UNIANOVA تأثیر شاخص‌های شفابخش در میان زنان و مردان
Tab. 6- UNIANOVA Test- the effect of healing factors among men and women

جنسیت / مکان					شاخص شفابخشی
Type III Sum of Square	Mean Square	F	Sig.	Partial Eta Square	
0.006	0.006	0.019	0.889	0.000	احساسی
0.062	0.062	0.003	0.005	0.000	شناختی
0.291	0.291	0.500	0.481	0.005	رفتاری
0.141	0.141	0.314	0.04	0.003	اجتماعی

جدول شماره 7 - تأثیر مؤلفه‌های شفابخشی در میان زنان و مردان
Table. 7-effect of healing sub-factors among men and women

جنسیت / مکان					معیار شفابخشی	شاخص شفابخشی
Type III Sum of Square	Mean Square	F	Sig.	Partial Eta Square		
0.445	0.445	0.942	0.336	0.009	حمایت اجتماعی	اجتماعی
0.53	0.53	0.068	0.005	0.001	بستر بروز فعالیت‌های مختلف	در نظر گرفتن گروه‌های مختلف اجتماعی
0.052	0.052	0.058	0.01	0.001		
0.288	0.288	0.484	0.008	0.005	خلوت	شناختی
1.098	1.098	1.424	0.023	0.014	آرامش روانی	به حداقل رساندن ابهام
0.149	0.149	0.159	0.041	0.002		

جدول شماره 8 - آماره‌های توصیفی مؤلفه‌های شفابخش منظر
Tab.8- descriptive values of healing landscape factors

میانگین					مکان	جنسیت
شاخص اجتماعی			شاخص شناختی		پارک آزادی	زن
در نظر گرفتن گروه‌های مختلف اجتماعی	بستر بروز فعالیت‌های مختلف	به حداقل رساندن ابهام	خلوت	آرامش روانی		
2.2145	2.4302	2.7591	2.1958	2.2248	باغ ارم	
2.4317	2.2826	3.8901	4.2609	4.1594	کل	مرد
2.3751	2.3045	3.3215	3.1018	3.5505	پارک آزادی	
3.2571	3.7143	3.9851	3.2552	3.6190	باغ ارم	
2.6173	2.4706	4.1032	3.8235	4.1176	کل	
2.9819	3.0516	4.0112	3.4711	3.8421		

3-3- ارزیابی کیفی نحوه اثربخشی منظر شفاعبخش در

پارک شهری و باغ ایرانی

پس از بررسی تأثیر شاخص‌های شفاعبخشی در دو نمونه مورد مطالعه و با توجه به تفاوت عملکرد شاخص شناختی در میان زنان و مردان در باغ و پارک که از تحلیل داده‌های آماری در جدول 4، به دست آمد، تصمیم گرفته شد که علل تفاوت عملکرد شاخص‌های شفاعبخش در باغ و پارک بررسی شود. به این منظور، در مرحله دوم پیمایش، از روش مصاحبه نیمه ساختار یافته جهت برداشت نقشه‌های ذهنی افراد مورد نظر

استفاده شد، تا عوامل مثبت و منفی مؤثر بر کیفیت هر یک از شاخصه‌های شفاعبخشی به دست بیاید. در همین ارتباط ابتدا متن مصاحبه‌ها پیاده سازی شد و بر اساس محتوای موارد عنوان شده در متن مصاحبه‌ها، شاخص‌های مورد تأیید مصاحبه شونده، استخراج شد. پس از استخراج شاخص‌ها، بر اساس اینکه هر شاخص در ذیل کدام پارامتر سازنده محیط قرار دارد، دسته‌بندی صورت گرفت که خلاصه‌ای از این فرآیند در جدول شماره 9 آمده است.

جدول شماره 9 - مصاحبه با کاربران فضا (رنگ صورتی پارک آزادی و رنگ آبی باغ ارم)

Tab. 9- interview with users of garden and park (pink for Azadi park and blue for Eram garden)

پارامتر شفاعبخش	متن مصاحبه	شاخص طراحی	ماهیت شاخص طراحی
حمایت اجتماعی	- اگر در اطراف حوض و آب‌نمای پارک فضاهایی نظیر کافه برای صرف چای دوستانه و نشستن وجود داشت، گفتگو با دوستانم برام دل‌چسبتر بود.	کیفیت فضاهای جمعی	فعالیتی-عملکردی
	+ یکی از دلایل من برای حضور در پارک تمایل به گذران اوقات فراغت همراه دوستانم است. در پارک فضاهایی برای نشستن و گپ‌وگفت دوستانه وجود دارد (نیمکت، سکو، میز و صندلی و...) اما تعداد آنها با توجه به وسعت پارک کم است.	کیفیت چیدمان مبلمان	کالبدی- بصری
	+ فضاهای نشستن اطراف کتابخانه و نورپردازی شبانه آن محیطی را پدید آورده که به همراه دوستانم تا ساعات پایانی شب در آنجا بدون هیچ تگرانی بمانم.	کیفیت نورپردازی شبانه	کالبدی- بصری
	- فضاهای نشستن در باغ کم است و معمولاً برای پیدا کردن جایی که بتوانم با دوستانم بنشینم، باید در باغ بگردیم و فاصله نیمکت‌ها هم از هم زیاد است.	چیدمان مبلمان	کالبدی- بصری
	+ در انتهای باغ حوض ماهی وجود دارد که تخته سنگ‌های اطراف آن فضای مناسبی برای دور هم نشستن به وجود آورده است.	کیفیت فضاهای جمعی	کالبدی- بصری
در نظر گرفتن گروه‌های مختلف اجتماعی	+ در باغ شربت‌خانه‌ای به سبک قدیم وجود دارد که همیشه بعد از پیاده‌روی در باغ برای گپ و گفت با دوستانم به آنجا می‌رویم.	کیفیت فضاهای جمعی	فعالیتی-عملکردی
	- مسیرهای حرکتی در پارک در بسیاری از قسمت‌ها صرفاً مناسب افراد سالم است و برای کسانی که مشکلات حرکتی مواجه هستند، تمهیداتی به کار برده نشده است.	دسترسی	فعالیتی-عملکردی
	+ در این پارک هرکس سرگرمی‌های خودش را دارد. زمین بازی برای کودکان، زمین‌های ورزشی برای بزرگسالان، میزهای شطرنجی که بیشتر اوقات محل جمع شدن میانسالان است، کتابخانه‌ای که دانش‌آموزان و دانشجویان را جذب کرده و باعث شده که این مکان برای همه افراد جذاب باشد.	تسهیلات و خدمات تنوع عملکردی	فعالیتی-عملکردی
	- مسیرهای حرکتی در پارک در بسیاری از قسمت‌ها صرفاً مناسب افراد سالم است و برای کسانی که مشکلات حرکتی مواجه هستند تمهیداتی به کار برده نشده است.	دسترسی	فعالیتی-عملکردی
	- به نظر می‌رسد این باغ بیشتر مورد توجه کسانی است که به طبیعت و گونه‌های گیاهی علاقه دارند و می‌خواهند از هوای پاک استفاده کنند، سایر مخاطبین صرفاً برای دیدن این محیط به عنوان جاذبه گردشگری به باغ می‌آیند.	تنوع فعالیت	فعالیتی-عملکردی
بستر بروز فعالیت‌های مختلف	- از منظر زنان، فضاهایی که برای ورزش و فعالیت‌های فیزیکی تعبیه شده بیشتر در اختیار مردان است و امکان شرکت در فعالیت‌های ورزشی بسیار کم است.	تسلط‌پذیری جنسیتی	فعالیتی-عملکردی
	+ در ضلع غربی باغ غرفه‌هایی وجود دارد که بازدید از آن‌ها برایم سرگرم کننده و خوشایند است. همچنین وسایل بازی موجود بر پارک شرایطی را فراهم کرده که برای گذران اوقات فراغت با فرزندم به پارک بیایم و از تماشای بازی کودکان لذت ببرم	تنوع فعالیت	فعالیتی-عملکردی



فعالیتی-عملکردی	تسهیلات دسترسی	- در پارک در عین حال که فضای دوچرخه طراحی شده، با این وجود تداخل آن با مسیر پیاده و موانع حرکتی که موجب انحراف مسیر می‌شوند، عملاً کارایی آن را محدود کرده است.
فعالیتی-عملکردی	تنوع فعالیتی	+ از نظر مردان، پارک این امکان را می‌دهد که به تنهایی و یا در گروه به نرمش و ورزش‌های مختلف بپردازم (شطرنج، والیبال، بسکتبال، نرمش گروهی و ...)
فعالیتی-عملکردی	کیفیت فضاهای جمعی	+ مجتمع فرهنگی مذهبی پارک و همچنین نمایشگاه کتاب فرصت خوبی برای حضور در پارک و مشارکت در فعالیت‌های فرهنگی ایجاد کرده است.
فعالیتی-عملکردی	تنوع فعالیتی تجربه فعال طبیعت	- این باغ بیشتر فضایی برای پیاده‌روی و نظاره طبیعت است و امکان مشارکت در کاشت گیاهان را به مخاطب نمی‌دهد. همچنین دوچرخه سواری و فعالیت‌های ورزشی در آن ممنوع است.
فعالیتی عملکردی کالبدی-بصری	تنوع کاربری	+ یکی از بخش‌های جذاب باغ موزه گهرشناسی است که در زمینه آشنایی با خواص درمانی و پزشکی سنگ‌ها فعالیت می‌کند و همواره افراد زیادی را به جهت بازدید به خود جلب می‌کند.
کالبدی-بصری	ایجاد پرسپکتیوی و ارتباط بصری	+ در باغ مسیرهای حرکتی از سمت ورودی سمت بالا و در جهت خلاف حرکت آب است که تا حدی حس کنجکاوی و اکتشاف را تحریک می‌کند و موجب انگیزه ادامه مسیر می‌شود.
ادراکی-معنایی	تفکیک قلمرویی (نیمه عمومی و عمومی)	- در پارک هیچ تفکیک قلمرویی وجود ندارد، فضاهای مناسب و تعریف شده برای مکت و ماندگاری در محیط کم است و امکان خلوت کردن را به فرد نمی‌دهد.
کالبدی-بصری	وجود ارتباط بصری	- فضاهایی که امکان خلوت را می‌دهد به حدی پرت و تاریک است که مرا مضطرب می‌کند ترجیح می‌دهم اصلاً به آن قسمت‌ها نروم و در قسمت‌های شلوغتر باشم.
ادراکی-معنایی	با نقاط مختلف	فضای باغ به طور کل آرام و به دور از همهمه و شلوغی پیرامون است و در عین حال فضاها به گونه‌ای طراحی شده که در عین حفظ حریم شخصی، دید به قسمت‌های مختلف باغ را قطع نمی‌کند.
کالبدی-بصری	تفکیک قلمرو (فضاهای عمومی و نیمه عمومی)	- در برخی قسمت‌های پارک به دلیل وجود فضای سبز تپه‌ای و شمشادها و همچنین نورپردازی ضعیف و نامناسب در شب‌ها، نقاط خارج از دیدی وجود دارد که پس از تاریک شدن هوا دید مناسبی ندارند که احساس ترس و ناامنی پدید می‌آورند. (مانند اطراف دریاچه و مسیر دوچرخه)
ادراکی-معنایی	کیفیت نورپردازی ارتباط بصری با نقاط مختلف	- حضور معنادار و کارتن خواب‌ها در برخی قسمت‌های پارک فضای ناامنی را پدید آورده است.
کالبدی-بصری	نظارت و امنیت فیزیکی	+ قسمت‌هایی از پارک که فضا به نحوی محصور شده احساس آرامش بیشتری به من می‌دهد. به عنوان مثال زمین بازی کودکان.
ادراکی-معنایی	حفظ حریم محیط	+ همیشه نگاه کردن به فضای سبز و درختان و گل‌ها به من احساس آرامش می‌دهد.
کالبدی-بصری	پوشش گیاهی سبز	+ من همیشه و در همه قسمت‌های باغ ارم احساس آرامش و امنیت دارم. محیط باغ محصور است و ورود و خروج باغ کنترل شده و بر اساس ساعت مشخص است که همه این‌ها باعث می‌شود احساس کنم در محیطی امن هستم.
کالبدی-بصری	امنیت فیزیکی و روانی	+ وجود گیاهان رنگارنگ و صدای پرندگان از لابه‌لای شاخ و برگ آنها و همچنین قسمت‌هایی که حوض و فواره وجود دارد، احساس آرامش بیشتری به من می‌دهد.
کالبدی-بصری	به کارگیری عناصر طبیعی	- فضای پارک بسیار بزرگ است و مسیرها فاقد علائم راهنماست که باعث می‌شود بیشتر مواقع دچار سردرگمی شوم و در پیدا کردن مسیر مشکل داشته باشم.
کالبدی-بصری	به کارگیری راهنما و نشانه	- بخش‌های مختلف پارک بسیار متفاوت است و هر قسمت فرم خاص خود را دارد که این امر احساس اضطراب و تشویش را در من پدید می‌آورد.
کالبدی-بصری	پیوستگی فضایی و یکپارچگی	+ کف سازی زمین در قسمت‌های مختلف پارک متفاوت است. در بعضی قسمت‌ها از پوشش گیاهی استفاده شده و برخی جاها سنگ یا آسفالت و یا راه‌های سنگ و چمنی هست.
کالبدی-بصری	به کارگیری مصالح مختلف	

(خود را توصیف کنید)

(آرامش روانی)

(به حداقل رساندن این‌ها)

کالبدی-بصری ادراکی-معنایی	القا و تداعی معانی تأکید بر خاطره جمعی	+ المان‌های هنری، مجسمه و سایر عناصر ساخته شده به کار رفته در پارک، برای من یادآور خاطراتی از گذشته است و بعضی از آنها گویا به دنبال القای مفهومی هستند که درک آن برایم جذاب است.
کالبدی-بصری ادراکی-معنایی	سلسله مراتب فضایی و تقارن خوانایی	+ این باغ محورهای مشخصی دارد. از زمان ورود به باغ مسیرها کاملاً مشخص است و حرکت در مسیر اصلی به راحتی موجب گردش در کل باغ و دیدن همه بخش‌ها می‌شود. نظم ساختاری و پیوستگی بخش‌های مختلف باغ سبب شده فضا به دور از هر گونه پیچیدگی و قابل درک باشد.
ادراکی-معنایی	روشنی و وضوح فضا در ذهن فرد	- بعضی مواقع قسمت‌های مختلف را اشتباه بگیرم ولی در عین حال عناصری مانند آب و مسیر حرکت آن، گونه‌های مختلف گیاهی و ... هر بخش را واجد هویت متفاوت کرده که در تشخیص بخشی به بخش‌های مختلف حائز اهمیت است.
فعالیتی-عملکردی	مکان‌یابی مناسب ورودی و خروجی فضا نفوذپذیری	+ ورودی‌های مجزایی که برای پارک در نظر گرفته شده، در مسیرهای شلوغ و پر رفت و آمد هست و این امکان را ایجاد می‌کند که برای رفتن به قسمت‌های مختلف شهر مسیر پارک را انتخاب کنم و ضمن طی مسیر از قدم زدن لذت ببرم.
فعالیتی-عملکردی	تنوع مسیرهای دسترسی نفوذپذیری	+ زمانی که در پارک قدم می‌زنم مسیرهای مختلفی را برای رسیدن به یک فضا مقابل خود می‌بینم که بعضی طولانی‌تر هستند و بعضی کوتاه، و من بسته به این که بخواهم چقدر در پارک بمانم و قدم بزنم مسیرهای مختلف را انتخاب می‌کنم.
کالبدی-بصری	ارتباط بصری با نقاط مختلف	+ این که می‌توانم در هر نقطه از باغ که هستم تا چشم‌انداز وسیعی را ببینم، احساس مسلط بودن بر محیط را به من می‌دهد.
کالبدی-بصری	به کارگیری راهنما و نشانه	+ اگرچه بعضی از مسیرهای باغ بسیار شبیه به هم هستند ولی استفاده از نشانه‌ها و راهنما و نام‌گذاری بخش‌های مختلف در مسیریابی کمک شایانی می‌کند.
فعالیتی-عملکردی	گوناگونی انعطاف‌پذیری	+ در این باغ همیشه گزینه‌های مختلف برای انتخاب فضایی برای نشستن وجود دارد، فضاهایی خلوت و خصوصی یا نیمکت‌هایی که در مسیرهای پر رفت و آمدتر هستند و همچنین قرارگیری صندلی‌ها در سایه درختان و یا نقاط آفتابگیر.
کالبدی-بصری	تنوع فضا با پوشش گیاهی	+ فرم درختان (مخروطی، گرد و ...) در قسمت‌های مختلف متفاوت است که باعث می‌شود فضاها سبز متنوع‌تر باشند.
کالبدی-بصری	تنوع پوشش گیاهی	+ کاشت انواع گیاهان رنگین و گیاهان فصلی چهره متفاوتی در فصول مختلف به باغ می‌بخشد.
کالبدی-بصری	تنوع فرمی	- همه مسیرهای باغ به صورت خطی و مستقیم هستند و قسمت‌های مختلف آن چنان تفاوتی از نظر ساختاری با هم ندارند که همین امر باعث می‌شود باغ تا حدی یکنواخت به نظر برسد.
فعالیتی-عملکردی	تمرکز کاربری‌ها	__ هنگامی که به باغ وارد می‌شوم در مسیر اصلی ورودی تا عمارت باغ کافه، فروشگاه، موزه و ... وجود دارد ولی در سایر قسمت‌ها هیچ کاربری متنوعی نیست و فقط فضاهای سبز است که باعث می‌شود خیلی تمایلی به گشتن در کل باغ نداشته باشم.

3-4- تحلیل رابطه میان ویژگی‌های سازماندهی باغ و

پارک و عملکرد شاخص‌های شتابخشی

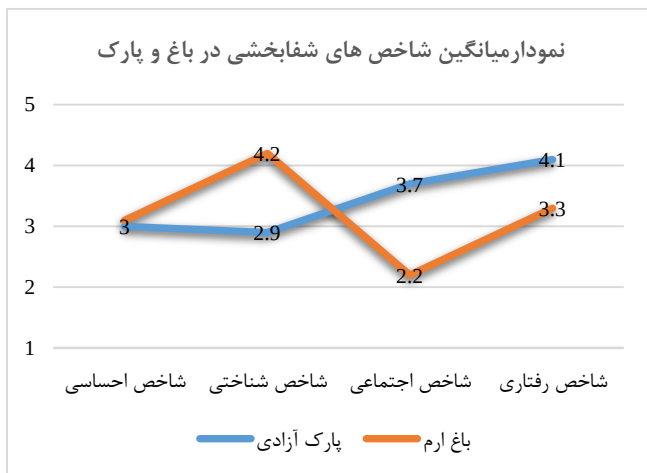
3-4-1- باغ ایرانی در شاخص‌های شناختی (بعد ادراکی

معنایی) عملکرد بهتری دارد

با توجه به جدول شماره 4 و 5، باغ ایرانی در مؤلفه‌های شناختی (آرامش روانی، خلوت، حداقل ابهام) عملکرد بهتری نسبت به پارک آزادی دارد. به نظر می‌رسد وجود سلسله‌مراتب فضایی و الگوی هندسی و متقارن این باغ از عوامل به حداقل رساندن ابهام در باغ ایرانی هستند. الگوی هندسی در باغ ایرانی تعادل، تقارن و سادگی را

در پی دارد و موجب می‌شود کاربران بدون سردرگمی بتوانند در باغ سیر کنند و احساس آرامش بیشتری داشته باشند. این امر همچنین موجب درک بهتر محیط و در نتیجه ارتقا حس امنیت و تجربیات مثبت مخاطبان در باغ ارم شده است. آشنایی با فضا و خاطره انگیزی آن، از جمله مواردی است که باعث ایجاد حس آرامش در مخاطب یک فضا می‌شود. رایحه خصوصیتی است که در ناخودآگاه فرد تأثیر گذاشته و ضمن یادآوری خاطرات، باعث واکنش به فضا و ایجاد احساسات مثبت و آرامش در فرد می‌شود. علاوه بر آنچه گفته شد، حضور و جلوه

از عوامل بروز این مشکل می‌توان به وسعت زیاد پارک که کنترل آن را مشکل می‌کند و همچنین عدم وجود نورپردازی مناسب در شب اشاره نمود. شاخص آرامش روانی نیز در پارک آزادی در سطح پایین‌تر از باغ ارم قرار دارد و همچنین این میزان در میان زنان کمتر از حد متوسط بود که اشاره به کارکرد ضعیف عوامل بروز آرامش روانی برای زنان دارد که مهمترین آنها امنیت است. در طراحی پارک آزادی از الگوی ارگانیک و خطوط منحنی استفاده شده که از نظر مخاطبان تا حدی باعث پیچیدگی محیط شده است. همان‌طور که در بخش‌های پیشین اشاره شد، پیچیدگی محیط در عین تأثیرات مثبتی که بر ایجاد فضاهای جمعی دارد، قابلیت درک آن برای افراد را کاهش می‌دهد که بروز ابهام و در نتیجه اضطراب و نگرانی را در پی دارد.



شکل شماره 5 - مقایسه شاخص‌های شفابخشی در باغ

ایرانی و پارک شهری

Fig.5- compare between healing factors in Iranian garden and urban park

3-4-3- تأثیر جنسیت در باغ و پارک دارای نتایج متفاوت است

یکی از ابعاد مهم تفاوت‌های فردی بین انسان‌ها جنسیت است. جامعه‌شناسان بین جنس و جنسیت تفاوت قائلند. جنس بر اساس تفاوت ویژگی‌های جسمی پدید می‌آید در صورتی که جنسیت معرف باورها و رفتارهایی است که مرد یا زن بودن را نشان می‌دهد و مفهوم آن در فرهنگ‌ها و طبقات مختلف اجتماعی تغییرپذیر است (Ghamari et al., 2014,81). بر این اساس، جنسیت

آب در اشکال مختلف نیز می‌تواند حس آرامش را در مخاطب ایجاد نماید. با توجه به این که ویژگی‌های یاد شده در دسته شاخص‌های ادراکی- معنایی قرار می‌گیرند، به نظر می‌رسد شاخص‌های ادراکی- معنایی مؤثر بر کیفیت شفابخشی منظر در باغ ارم عملکرد مناسبی دارند. در واقع باغ ایرانی بیشتر از طریق تجربه حسی طبیعت، سلامت را ارتقا می‌بخشد و بر ارتقا بعد روانی شفابخشی متمرکز است و در ایجاد فضاهای طراحی شده جهت ارتقا بعد جسمانی و اجتماعی شفابخشی نیازمند تقویت است.

3-4-4- پارک آزادی در شاخص‌های رفتاری و اجتماعی

(بعد فعالیتی - عملکردی) عملکرد بهتری دارد

پارک آزادی در خصوص شاخص‌های بروز فعالیت‌های مختلف، در نظر گرفتن گروه‌های مختلف اجتماعی و نیاز آنها و تنوع فضایی عملکرد بهتری نسبت به باغ داشته است. به نظر می‌رسد که در یک الگوی ارگانیک با استفاده از خطوط منحنی، امکان ایجاد گوشه‌های نشیمن و فضایی برای تعاملات اجتماعی افزایش می‌یابد. همچنین در این الگو تنوع فضایی و انتخاب بیشتری وجود دارد که این امر حس کنترل را افزایش می‌دهد. پارک شامل فضاهای طراحی شده به منظور انجام فعالیت‌های مختلف اعم از مشارکت در فعالیت‌های جمعی، ورزش و فعالیت‌های فیزیکی است. در واقع پارک آزادی با تنوع فضایی و عملکردی، بستر مناسبی را برای بروز فعالیت‌های مختلف فراهم آورده که به مخاطب حق انتخاب از میان گزینه‌های مختلف را می‌دهد که به معنای ایجاد حس کنترل است. از سوی دیگر سامان‌دهی فضایی و فضاهای گردهمایی، فضاهای جاذب جمعیت مانند دریاچه مصنوعی، پارک بازی کودک و ... محیط مناسب برای تعاملات اجتماعی میان افراد فراهم آورده است و پارک را از این منظر در سطوح بالای عملکرد شفابخشی اجتماعی قرار داده است. به طور کلی به نظر می‌رسد، سامان‌دهی پارک آزادی در خصوص شاخص‌های فعالیتی- عملکردی مؤثر بر کیفیت شفابخشی منظر عملکرد بهتری دارد.

در مقابل، این پارک نتوانسته نیاز افراد به فضاهای خلوت و به وجود آورنده حریم شخصی را به‌خوبی تأمین نماید.

مقوله‌ای اجتماعی و متأثر از فرهنگ حاکم بر جامعه است که با بینش و نگرش افراد و ادراک آنها از پدیده‌ها رابطه دارد. در نتیجه چنین تفاوت‌هایی ممکن است افراد مختلف در رویارویی با فضا ادراک متفاوتی نسبت به یکدیگر داشته باشند.

در خصوص تأثیر متغیر جنسیت بر ادراک مؤلفه‌های شفافبخشی، بر اساس جدول... ادراک زنان از شاخص‌های شناختی و اجتماعی در پارک آزادی نسبت به مردان کمتر است. زنان پارک آزادی را فضایی مبهم و گیج کننده می‌دانند که بعضاً در مسیریابی در آن دچار مشکل هستند. در این خصوص می‌توان به تفاوت روان شناختی ادراک زنان و مردان اشاره نمود. یکی از عمده‌ترین تفاوت زنان و مردان این است که زنان ادراک جزء‌گرا و مردان ادراک کل‌گرا دارند (Bemanian et al., 2009, 340). از این رو رفتار مسیریابی متفاوتی دارد و از عناصر بصری متفاوتی در هنگام حرکت در مسیرهای مختلف استفاده می‌کنند. بر اساس نتایج حاصل از این تحقیق زنان در محیطی با جزئیات بیش از حد بیشتر احساس سردرگمی می‌کنند ولی مردان به راحتی دید خود را متمرکز می‌کنند. تجسم فضایی یکی از قویترین توانایی‌های مردان است. خانم‌ها در تشخیص اشکال دو بعدی و مردان در تجسم اجسام سه بعدی بهتر عمل می‌کنند. حس جهت‌یابی مردان قویتر از زنان است. مردان به دلیل تجسم فضایی بهتر، قادرند به خوبی نقشه شناختی، موقعیت خود و عناصر مهم را نسبت به هم بیابند. از طرفی زنان در فضاهای پیچیده سردرگم می‌شوند فضاهایی که ساده نیستند و هیجان بیشتری دارند، جهت حضور و فعالیت آنها برای ساعات طولانی نامناسب هستند. برای مناسب کردن فضا برای زنان باید فضا را ساده و یک‌نواخت و کم جزئیات نگه داشت تا زیادی اطلاعات موجب سردرگمی نشود. همچنین به منظور کاهش ضعف خانمها، برای جهت‌یابی آنها می‌توان از نشانه‌های شاخص استفاده نمود.

زنان در فضاهایی که شفافیت و تداوم بصری دارند بیشتر احساس امنیت دارند. فضاهایی که تاریک و خلوت نبود و نورپردازی قابل قبولی دارند. بر مبنای مصاحبه انجام شده در جدول... به نظر می‌رسد عواملی چون کیفیت

نورپردازی شبانه، ارتباط بصری با محیط پیرامون، نظارت و امنیت فیزیکی و حریم محیط از جمله عواملی است که بر آرامش روانی تأثیر مستقیم دارد که پارک آزادی نتوانسته در موارد فوق‌الذکر نیاز زنان را رفع نماید.

به منظور ایجاد خلوت نیاز به طراحی فضاهایی تفکیک شده و دارای قلمرو (نیمه‌عمومی و عمومی) است. در پارک آزادی فضاهایی که محصورتر هستند، فضایی فرعی و پرت ایجاد کرده‌اند که علاوه بر اینکه خلوت را به ارمغان نیاورده، حس وحشت و ترس را تشدید نموده که محل آرامش روانی مخاطب است. یکی از مهمترین علل بروز این مشکل، تاریک بودن این فضاها و نبود نورپردازی مناسب در شب است. بر طبق مشاهدات، چراغ‌های نصب شده در پارک در ارتفاع بالاتر از درختان است که موجب می‌شود سایه درختان محیطی رعب‌آور و تاریک به وجود آورد که بستر مناسب وقوع جرم را نیز فراهم می‌آورد.

بر اساس نتایج حاصل از این تحقیق اماکن خاص ممکن است بر اساس جنس افرادی که آن را اشغال می‌کنند و یا بر اساس فعالیت‌های مختلف که در آن انجام می‌شود، قلمرو جنسیتی محسوب می‌شود. در خصوص فعالیت‌های مختلف در پارک آزادی، این امکان برای مردان به راحتی فراهم شده که در فعالیت‌های مختلف ورزش و ... شرکت کنند، ولی زنان برای شرکت در فعالیت‌های مختلف دچار مشکل بوده و معتقدند فضاهایی که به منظور فعالیت فیزیکی در نظر گرفته شده (زمین بازی، ورزش و...) بیشتر در اختیار مردان است. با توجه به این که ممنوعیتی برای استفاده از فضاها برای زنان وجود ندارد، به نظر می‌رسد این امر بیشتر جنبه فرهنگی (ذهنی) داشته، و زنان در استفاده از فضاهای عمومی برای فعالیت‌های فیزیکی احساس راحتی ندارند و ترجیح می‌دهند در مکان‌هایی از پارک حضور داشته باشند که هم‌جنسان‌شان بیشتر حضور دارند و از حضور در فضاهایی که مختص مردان به ویژه جوانترها است، خودداری می‌نمایند.

به طور کلی، عملکرد باغ ارم در زمینه شفافبخشی احساسی و شناختی از پارک آزادی بهتر است و در مقابل پارک آزادی عملکرد بهتری در شاخص‌های شفاف



بسیار حائز اهمیت است. باغ ایرانی به عنوان گونه‌ای از معماری منظر از مهمترین سبک‌های باغ سازی جهان به شمار می‌رود که در طراحی فضای سبز شهری، توسعه شهری و ایجاد یک اکوسیستم در شرایط محیطی و جغرافیایی حاد، نقش اساسی داشته است. پارک‌ها نیز به عنوان محیط طبیعی در فضای شهری نقش به‌سزایی در ایجاد ارتباط شهروندان با محیط طبیعی دارند و از این رو طراحی آنها مهم است. طبق یافته‌های این پژوهش، آرامش روان فرد، به صورت مختلف توسط معیارهای منظر شفابخش خود را نشان می‌دهد. با توجه به نظریه مکان کانتز عوامل تقویت کننده و ارتقا کیفیت شفابخشی منظر در سه شاخص فعالیتی- عملکردی، ادراکی-معنایی و کالبدی-بصری قرار می‌گیرند که تأثیر آنها در قالب شفای احساسی، شناختی، رفتاری و اجتماعی نمود می‌یابد.

در ارتباط با شاخص کالبدی-بصری عواملی چون کیفیت چیدمان مبلمان، ایجاد پرسپکتیو و ارتباط بصری، جنس مصالح، استفاده از عناصر طبیعی مانند آب و گیاهان متنوع و رنگین، گوناگونی فضا، نفوذپذیری، انعطاف پذیری، حفظ حریم محیط در سطح پارک و باغ در ارتقا کیفیت شفابخشی تأثیرگذارند. در ارتباط با شاخص فعالیتی-عملکردی، نیز عواملی چون کیفیت فضاهای جمعی، مکان‌یابی مناسب ورودی و خروجی، تسهیلات و خدمات، تنوع فعالیتی، تسلط پذیری جنسیتی، دسترسی و پراکندگی کاربری و فعالیت‌ها از جمله موارد مؤثر بر این مهم هستند.

در ارتباط با شاخص ادراکی-معنایی، می‌توان به مواردی چون کیفیت نورپردازی شبانه، تفکیک قلمرویی، القا و تداعی معانی، تأکید بر خاطره جمعی، ارتباط با طبیعت و کاهش صدای نامطلوب محیط اشاره نمود. موارد مذکور، مجموعه عواملی هستند که در بهبود کیفیت شفابخشی منظر در طراحی فضاهای سبز شهری نظیر باغ و پارک تأثیرگذارند.

بررسی‌ها حاکی از آن است که ادراک زنان و مردان از مؤلفه‌های شناختی و اجتماعی منظر شفابخش در پارک و باغ متفاوت است. افراد در برخورد با محیط نسبت به تمامی جنبه‌ها حساس بود و تمامی حواس آنها در

رفتاری و اجتماعی دارد. با این وجود عموم مردم متفق-القول بر این باورند که در باغ ارم احساس آرامش بیشتری دارند که نشان دهنده اهمیت ویژه شاخص‌های احساسی شناختی در شفابخشی مناظر است.

4- نتیجه‌گیری

رشد روزافزون جمعیت شهری و شتاب ناشی از پیشرفت تکنولوژیک، علاوه بر پیامدهای مثبت، موجب افزایش تنش در جوامع شده و نیاز به فضاهای آرامش‌بخش را دوجندان نموده است. از این رو توجه به فضاهایی که بدین منظور و برای پاسخ‌گویی به نیازهای غیر مادی انسان طراحی شده تا محیطی برای تفکر و حیات معنوی وی در سایه ایجاد آرامش و آسایش فراهم آورد، ضروری به نظر می‌رسد. تأثیر خوشایند طبیعت بر سلامت روان انسان و همچنین نیاز سرشت انسان به احساس نزدیکی به طبیعت، طراحی فضاهای سبز در بستر شهرهای امروزی را به راهکاری مؤثر در جهت ارتقا بهداشت روان بدل نموده است. عدم توجه به نیاز و خواسته‌های شهروندان و نیز رفع انتظارات آنها از فضاهای سبز شهری، باعث نارضایتی استفاده‌کنندگان، کمرنگ کردن احساس تعلق، حس ناامنی و در نتیجه عدم میل به حضور و ماندن در محیط می‌شود. در مقابل زمانی که طبیعت توجه افراد را به خود جلب می‌کند، سیستم اجرایی که توجه هدایت شده را کنترل می‌کند، استراحت کرده و افکار منفی جای خود را به افکار مثبت می‌دهند و تنش‌ها و فشارهای عصبی کاهش می‌یابند که از این ویژگی به عنوان ماهیت شفابخشی منظر یاد می‌شود. منظر شفابخش به وسیله ارتباطی که از طریق حواس مختلف با انسان برقرار می‌کند، باعث شفابخشی شده و فشار روانی روزمره را کاهش می‌دهد. در حقیقت می‌توان گفت راز موفقیت مناظر شفابخش در کاهش ذاتی انسان به سوی طبیعت، احساس حیات و آرامش است.

در شهر شیراز فضای سبز طراحی شده، در قالب باغ ایرانی و یا پارک شهری است، از این رو بررسی معیارهای شفابخشی منظر در این دو الگو، جهت ارائه راهکارهایی به منظور بهبود تأثیر شفابخشی منظر شهر

Adellvand, P., Mousavi Lur, A.S. and Mansouri, S.A. (2016). Urban Art as a Phenomenon in Today's Society. Bagh-e-Nazar, 39: 39-44. [In Persian]

Altman, I. (1975) the environment and social behavior, Privacy personal space, territory, growing Cole publishing company.

American horticultural association board of directors (1995).

Atashinbar, M., Mansouri, A., and Sheybani, M. (2012). Rhythm, the main element in the street landscape. Bagh-e-Nazar journal, 23, 93- 102. [In Persian]

Bemanian, M.R., Rafiean, M. and Zabetian, E. (2009). Evaluation of factors affecting the promotion of women's safety in urban environment. Women in development and politics. No 30. 49-67.

Brown, G., Rhodes, J., and Dade, M. (2018). An evaluation of participatory mapping methods to assess urban park benefits. Landscape and urban planning, 178, 18-31.

Cheung, P. K., and Jim, C. Y. (2019). Differential cooling effects of landscape parameters in humid-subtropical urban parks. Landscape and urban planning, 192, 10365.

Cooper Marcus, c., and Barnes, M. (1999). healing garden: therapeutic benefits and design recommendation, New York, John Wiley and sons.

Divandari, J., and Emamian, Z.S. (2016). the role of structural elements of Persian garden in mental health, the Iloab journal, 7, 21-27.

Emami, E., and Amini, R., and Motalebi, G. (2018). the effect of nature as positive distractibility on the healing process of patients with cancer in therapeutic settings, journal of complementary therapies in clinical practice, 32, 70-73.

Farahani, L. M., Motamed, B., and Jamei, E. (2016). Persian gardens: Meanings, symbolism, and design. Landscape online, 46, 1-19.

Ghamari, E., Talischi, G.R., and Dezhdar, O. (2014). An analytical approach to examining gender and its differences in space perception Case study: Cultural centers of Tehran. ArmanShahr. No 21. 77-86.

فرایند ادراک محیط فعال است. آنان به تمام جنبه‌های فضا و مقولات بصری، ادراکی و عملکردی توجه دارند. با در نظر داشتن تفاوت‌های روان‌شناسی زنان و مردان، لازم است در طراحی جزئیات عناصر (ترتیب، تنوع مصالح، رنگ و...) در کنار کلیات فضا (پیوستگی، محصوریت و...) تعریف شده باشند. به این ترتیب هم خانم‌ها از حضور در فضا لذت می‌برند و هم آقایان ویژگی‌های فضا را با ادراک خود تطبیق می‌دهند و به این ترتیب کارایی و مقبولیت فضا برای گروه‌های جنسیتی را افزایش می‌یابد. همچنین ارتباط بهتر و کامل‌تر کاربران با فضا موجب می‌شود تمایل به حضور و گذران وقت برای هر دو جنس در فضا بیشتر شود.

به طور کلی، عملکرد باغ ارم در زمینه شفابخشی شناختی (شاخص‌های ادراکی-معنایی) از پارک آزادی بهتر است و در مقابل پارک آزادی عملکرد بهتری در شاخص‌های شفای رفتاری و اجتماعی (شاخص‌های فعالیتی-عملکردی) دارد. با این وجود عموم مردم متفق‌القول بر این باورند که در باغ ارم احساس آرامش بیشتری دارند که نشان دهنده اهمیت ویژه شاخص‌های شناختی در شفابخشی مناظر است. لذا به کارگیری الگوی منظر باغ ایرانی به عنوان منظر شفابخش، در صورت تقویت شاخصه‌های فعالیتی-عملکردی نظیر امکان بروز فعالیت‌های مختلف و تعاملات اجتماعی، تنوع فضایی و فراهم نمودن فرصت انتخاب و کنترل بر امور راهکار مناسبی جهت طراحی پارک‌های شهری واجد کیفیت شفابخشی است.

پی‌نوشت

¹U Mann-Whitney

²Unianova Test

منابع

Abdollahi, R., Aminzadeh, B., Shahcharaghi, A. and Etesam, I. (2015). Editing Landscape Healing Components in the Iranian Garden and Its Application in Urban Open Space Design. Urban Management, 39: 317-345. [In Persian]

Abdollahi, R., Aminzadeh, B., Shahcharaghi, A. and Etesam, I. (2016). Evaluation of the Healing Relationship between the Landscape of the Iranian Garden and Urban Open Spaces. Urban Management, 44: 499-516. [In Persian]



., Javidmehr, M. (2013). Identifying UrbanLandscape Design Criteria with Environmental Response Approach. Haft Shahr, 55-56, pp. 117-103. [In Persian]

Gerlach-Spriggs, N., and Kaufman R.E., and Warner, S.B. (1998). restorative gardens: the healing landscape, Yale university press, New Haven.

Han, K.T. (2003) A reliable and valid self-rating measure of the restorative quality of natural environments, journal of landscape and urban planning, 64, 209-232.

Han, K.T. and Wang, P.C. (2018). Empirical examinations of effects of three-level green exercise on engagement with nature and physical activity, journal of environmental research and public health, 15, 1-15.

Hartig, T., and Mang, M., and Evans, G. (1991). restorative effects of natural environment experiences, Journal of environment and behavior, 23, 3-26.

Jafarnia, S., Khosroshahi, S. and Ghasemi, M. (2006). Comprehensive and Illustrated Guide to the Properties and Uses of Medicinal Plants. Sokhan Gostar Publications. [In Persian]

Jiang, S. (2014) therapeutic landscapes and healing gardens: a review of Chinese literature in relation to the studies in western countries, journal of frontiers of architectural research, 3, 141-153.

Kabiri, B., and Balilan, L. (2015). The analysis of the Iranian garden-therapy process based on the perceptual ecologic theory. journal of art and architecture, 1(1), 5-13.

Kaplan, R., and Kaplan, S. (1989). The experience of nature: a psychological perspective. Cambridge university press, Cambridge.

Kaplan, S. (1995). the restorative benefits of nature toward an integrative framework. journal of environmental psychology, 15, 169- 182.

Kielhofner, G. (1997) conceptual foundations of occupational therapy. second edition, Philadelphia, F.A. Davis.

King-Sadler, C. (2007). design guidelines for effective hospice gardens using Japanese garden principals. master program of landscape architecture, state university of New York collage of environmental sciences and forestry, New York.

Gharebeglou, M., Nezhadebrahimi, A Lwarsson, S. (1997). functional capacity and physical environmental demand: exploration of factors influencing every day activity and health in the elderly population. Institutionen fur Samhallsmedicinska Vetenskaper dalby/lund, lunds university, lund, sverige.

Majlesi Koupai, A., Ansari, M., Bamanian, M.R. and Fakhar Tehrani, F. (2013). Features of the First Tehran Park: Amin al-Dawlah Park. Bagh-e-Nazar, 25: 3-16. [In Persian]

Martin, K. (2013) Hospital healing garden design and emotional and behavioral responses of visitors and employees, master program, Auburn University, Auburn, Alabama.

McDowell, C.F., and McDowell, T.C. (1998). the sanctuary garden. Fireside book, New York.

Mitrione, S., and Larson, J. (2007). Healing by design: healing gardens and therapeutic landscapes, implication: a newsletter by Inform design, 1-4.

Momtaz, R.I. (2017) healing gardens- a review of design guidelines, journal of current engineering and technology, 7(5), 1864- 1871.

Nabizadeh, M.M., Jahangir, S. and Ebrahimzadeh, F. (2018). Adaptation of Tehran City Parks to Healing Gardens Approach. Environmental Studies of Haft Hesar, 23: 95-106. [In Persian]

Nili, R., Nili, R., Soltanzadeh, H. (2012). Studying the Application of Healing Landscapes in Persian Gardens. The Monthly Scientific Journal of Bagh-e-Nazar, 9(23), 65-74. [In Persian]

Nili, R., Nili, R. and Aminzadeh, B. (2013). Healing in Landscaping Qajar Gardens. ArmanShahr, 11: 167-180. [In Persian]

Pakzad, J. (2006). Theoretical Foundations, and Urban Design Process. Shahidi Publications, Tehran. [In Persian]

Pazhuhanfar, M., and Mustafa kamal, M.S., and Maulana, S., and Mariapan, M. (2018). relationship between predictors of visual preference and restorative components of the urban natural landscapes. journal of Studies of Architecture, Urbanism and Environmental Sciences, 1(2), 79-85.

Pouya, S. (2017). healing gardens in the mega cities; example of Tehran. *journal of urban academy*, 10(2), 139-156.

Rafieian, M., Tavakai, A., Khademi, M. and Alipour, R. (2012). A Comparative Study of Quality Assessment Approaches in Designing Urban Public Spaces. *Iranian Association of Architecture and Urban Planning*, 4: 35-43. [In Persian]

Sad, I. (2003). Therapeutic effects of garden, *journal of technology*. 38, 55-68.

Shahcheraghi, A. (2010). Paradigms of the Heaven. The University of Jihad, Tehran. [In Persian]

Shahrad, A. (2012). what are the design principles of healing garden? master program urban landscape, Swedish university of agricultural sciences faculty of landscape planning, Sweden.

Soltanzadeh, H. (2003). From the Garden to the Park. *Anthropological Letter*, 4, 91-113. [In Persian]

Stark, A. (2013). creating outstanding environment with geomancy and feng shui: guidelines for healing gardens, available at: <http://www.alexstark.com/guidlines/healing-gardens> (access 15 July 2013)

Stigsdotter, U.A. (2005). landscape architecture and health, evidence-based health-promoting design and planning. doctoral thesis, department of landscape planning alnarp, Swedish university of agricultural science

Stigsdotter, U.K., and Grhan, P. (2002). what makes a garden a healing garden. *journal of therapeutic horticulture*, 13, 60-69.

Taheri, S. and Shabani, A.H. (2016). Conceptual and Practical Principles of Healing Garden Design for Veterans Focusing on Stress Reduction Theories, Review Study. *Journal of Military Medicine*, 3: 230-241. [In Persian]

Ulrich, R.S. (1999). effects of interior design on wellness: theory and scientific research. *journal of health care interior design*, 3, 97-109.

Van den burg, A. (2010). green space as a buffer between stressful life events and health. *journal of social science and medicine*, 70, 1203-1210.

Vapaa, A.G. (2002). Healing Gardens: Creating Places for Restoration, Meditation, and Sanctuary. Virginia Polytechnic Institute and State University.

Velarde, M.D., and fry, G., and Tveit, M. (2007). healing effects of viewing landscapes- landscape types in environmental psychology. *journal of urban forestry and urban greening*, 6(4), 199-212.

Volker, S., and Kistemann, T. (2011). the impact of blue space on human health and well-being salutogenetic health effects of inland surface water: a review. *international journal of hygienic and environmental health*, 214(6), 449-460.

Williams, A. (1999). therapeutic landscape: the dynamic between place and wellness. university press of America, Lanham, MD.